

Drabińska, Danuta

Powstanie Szkoły Głównej Planowania i Statystyki

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 39/3 - 4, 65-72

1994

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Danuta Drabińska
(Warszawa)

POWSTANIE SZKOŁY GŁÓWNEJ PLANOWANIA I STATYSTYKI

Szkoła Główna Handlowa (SGH) w Warszawie datuje swą historię od 1906 r.¹ Od tego czasu Uczelnia działała nieprzerwanie pod różnymi szyldami. Nazwa SGH nadana została Szkole w 1933 r. Nowa nazwa uwzględniała zarówno aspekt historyczny, nawiązując do idei Stanisława Staszica, jak również podkreślała rangę Uczelni wśród szkół ekonomicznych zwanych wówczas handlowymi. Szkoła była prywatną uczelnią akademicką i posiadała osobowość prawną.

W 1945 r., w obliczu przemian ustrojowych oraz utraty tradycyjnych źródeł finansowania uczelni, Tymczasowa Komisja Administracyjna SGH wystąpiła z wnioskiem o przekształcenie SGH w Szkołę Główną Gospodarstwa Narodowego. W październiku 1945 r. Senat zaaprobował projekt upaństwowienia Uczelni². Mimo trudności finansowych, z jakimi borykała się Szkoła, władze oświatowe nie dążyły do jej upaństwowienia.

Po wyzwoleniu SGH funkcjonowała na podstawie statutu z 1934 r., który spełniał swe zadanie w powojennej rzeczywistości. Szkoła podlegała zwierzchniemu nadzorowi Ministerstwa Oświaty. Minister miał prawo zawieszać zajęcia, zamykać Szkołę i zarządzać nowe wpisy po jej powtórny otwarciu. Również struktura organizacyjna Szkoły oraz treści nauczania musiały uzyskać aprobatę ministra. Wybór rektora i prorektora wymagały akceptacji ministra. Stowarzyszeniom akademickim nie wolno było prowadzić działalności politycznej. Ograniczenia te umożliwiały sterowanie życiem uczelni przez Ministerstwo. Jednak statut gwarantował także niezmiernie ważne uprawnienia Senatowi Uczelni. Minister nie mógł narzucić niczego, co nie uzyskałoby aprobaty Senatu. Mogły być kwestie sporne z Ministerstwem, ale na przyjęcie każdego nowego wykładowcy czy asystenta, na wszelkie zmiany organizacyjne i programowe musiała być zgoda Senatu. Uprawnienia Senatu stanowiły o pewnej autonomii Uczelni w stosunku do szkół państwowych, gdyż żadna z wytycznych Ministerstwa w zakresie metod i treści kształcenia nie mogła być bezwzględnie narzucona.

Po 1945 r. utrzymany został, odpowiednio zmodyfikowany³, przedwojenny program kształcenia. Modyfikacji dokonała powołana do tego celu już w kwietniu i maju 1945 r. komisja Senatu w składzie: Edward Lipiński, Aleksy Wakar, Andrzej Grodek, Leon Koźmiński, Edmund Dąbrowski i Stanisław Skrzywan. Prace tej komisji doprowadziły do wyeliminowania przedmiotów, których znaczenie malało na skutek postępu techniki i wprowadzenia wykładów specjalistycznych, uwzględniających potrzeby gospodarki socjalistycznej. Przedmiot encyklopedyczny „nauka o handlu” zastąpiony został przez wykłady z ekonomik branżowych. Wykłady o istocie i zadaniach nauk prawnych zastąpiono zajęciami z prawa cywilnego i administracyjnego⁴.

Szczególne miejsce poświęcono naukom społecznym. SGH mogła poszczycić się w tym zakresie dużym dorobkiem teoretycznym z okresu międzywojnia. Bezpośrednio po wojnie nawiązano do tej spuścizny. Bardzo dotkliwą stratą dla Uczelni była śmierć twórców i wykładowców tych nauk: Konstantego Krzeczковского, Ludwika Krzywickiego i Stanisława Rychlińskiego. Po wojnie zatrudniono profesorów socjologów Jana Bystronia i Stanisława Ossowskiego w Warszawie oraz dra Jana Szczepańskiego w filii Uczelni w Łodzi⁵. Z czasem zakres i treść wykładów z nauk społecznych stały się punktem spornym pomiędzy wizją kreśloną przez Ministerstwo a Senatem Uczelni. Spór ten rozwiązano wprowadzając w roku akademickim 1948/49 tzw. wykłady ideologiczne, będące w praktyce wykładem z teorii rozwoju społecznego prowadzonym przez Juliana Hochfelda. Do nowo wprowadzonych wykładów należy zaliczyć historię najnowszą oraz dwa cykle wykładów monograficznych o Ziemiach Odzyskanych, traktujących te terytoria w ujęciu historycznym i gospodarczym.

W kolejnych latach wprowadzono wykłady z historii ruchu robotniczego oraz historii związków zawodowych w Wielkiej Brytanii i Stanach Zjednoczonych. Prowadzone one były przez A. Grodka, który miał na ten temat własne koncepcje dydaktyczne. Przez krótki okres czasu grono młodych wykładowców prowadziło wykłady z marksizmu, jednak A. Grodek, będący od 1947 r. rektorem Uczelni, miał odwagę sprzeciwić się ich kontynuowaniu, uznając, że są one „nieodpowiednio przeprowadzane”. Marksizm nie był zatem treścią osobnego wykładu, jedynie elementy teorii marksistowskiej były stopniowo wprowadzane do programów ekonomii politycznej i historii myśli ekonomicznej⁶.

Tradycyjnie już dużą wagę przypisywano do nauki języków obcych. Studenta obowiązywała nauka dwóch języków obcych, w tym jednego na poziomie zaawansowanym. Do wyboru były języki: angielski, niemiecki, francuski. Kurs na poziomie zaawansowanym prowadzony był w formie wykładów o życiu gospodarczym i kulturze danego obszaru językowego, a także w postaci konwersatorium na tematy gospodarcze. Innymi metodami nauczania były lektura domowa i audytoryjna tekstów ekonomicznych, analiza rzeczowa i językowa tekstów dotyczących życia gospodarczego oraz ćwiczenia z korespondencji handlowej. Poziom dla początkujących obejmował systematyczną naukę języka potocznego oraz tłumaczenie tekstów z dziedziny nauk handlowych i ekonomicznych z języka obcego na polski. Znajomość języków pozwalała uwzględniać w spisie literatury do przedmiotów wykładanych w SGH pozycje obcojęzyczne.

Dalsze modyfikacje treści kształcenia następowały w wyniku wydarzeń politycznych. Zmiany w Szkole, szczególnie w latach 1947–1949, odzwierciedlały politykę stopniowego, lecz konsekwentnego dostosowania Uczelni do nowej rzeczywistości. Naciski ze strony władz nie doprowadziły jednak do żadnych zmian personalnych, nadal wykładała przedwojenna kadra SGH. Nowo przybyłe osoby, prowadzące wykłady zlecone, uzyskały akceptację Senatu. W 1947 r. wobec trudnej sytuacji finansowej Uczelni, część profesorów SGH przeszła na etaty pracowników państwowych, wykładających w Uczelni prywatnej.

Od 1947 r. Ministerstwo Oświaty szukało sposobów powiększenia wpływów partii na Szkołę. Partia dążyła do umocnienia swej pozycji w SGH przez inspirowanie inicjatyw, które miały wychodzić z grona marksistów, pracowników Uczelni. SGH podjęła inicjatywę zorganizowania dyskusji o gospodarce socjalistycznej, która miała na celu próbę stworzenia modelu ekonomicznego państwa socjalistycznego oraz ustalenie sprzeczności i komplementarności teorii tradycyjnej i marksistowskiej. Myśl tę urzeczywistniono w postaci cyklu 12 konferencji naukowych na temat zagadnień marksizmu, które odbyły się na terenie SGH w okresie od końca października 1947 do połowy maja 1948 r.⁷

Konferencje wykazały, że teoria gospodarki socjalistycznej znajduje się dopiero w trakcie tworzenia. W wielu wypadkach praktyka wyprzedzała teorię, która sprostawała się często do jej uogólnienia, bez prób krytycznej analizy. Wyciągnięto słuszny wniosek, że warunkiem stworzenia modelu ekonomicznego państwa socjalistycznego jest swoboda krytyki, uwarunkowana stworzeniem właściwej atmosfery do współdziałania nauki ekonomii z życiem gospodarczym kraju. Stąd konferencje traktowano jako próbę porozumienia między światem polityki a sferą nauki.

Uczestnicy konferencji zauważyli konieczność weryfikacji całości aparatu naukowego, używanego do badania zjawisk gospodarczych. Główną przyczynę trudności w zbudowaniu teoretycznego modelu gospodarowania w socjalizmie widzieli w dużym znaczeniu czynników pozaekonomicznych.

W roku akademickim 1948/49 ingerencje ministerialne, powodujące modyfikacje w treściach kształcenia, wzmogły się. Społeczność akademicka liczyła się z rychłym upaństwowieniem Uczelni. Jednak tryb i konsekwencje upaństwowienia były owiane tajemnicą. W pracach toczonych w Radzie Głównej do Spraw Szkół Wyższych i Nauki precyzowano jedynie kwestie organizacyjne i przemiany strukturalne w planach kształcenia. Nie omawiano politycznych następstw przewidywanego upaństwowienia. Zgodnie z projektem Rady Głównej SGH miała być jedyną uczelnią ekonomiczną w kraju o charakterze akademickim, miała stanowić bazę dla kształcenia kadr naukowych i reprezentować najwyższy poziom nauczania. Zakładano, że niezbędne będzie wysłanie wykwalifikowanych już ekonomistów na studia uzupełniające do ZSRR. Zamierzano zmienić strukturę Uczelni na dwuwydziałową o kierunkach ekonomicznym i handlowym. Powrócono też do propozycji A. Grodka z 1945 r. zmiany nazwy Uczelni na Szkołę Główną Gospodarstwa Narodowego.

W początku 1949 r. Senat SGH powziął uchwałę o restrukturyzacji Szkoły. Zamierzano wprowadzić dwustopniowość studiów. Ukończenie cyklu trzyletniego uprawniać miało do dyplomu zawodowego z tytułem ekonomisty, czwarty rok studiów przeznaczony miał być dla chcących otrzymać stopień magistra ekonomii.

Przewidywano utworzenie dwóch wydziałów: ekonomicznego i handlowego. Pierwszy z nich miał kształcić specjalistów dla władz centralnych gospodarki narodowej, drugi kadre dla przedsiębiorstw państwowych. W toku konsultacji z władzami państwowymi ustalono nowe nazwy dla obu wydziałów. Wydział ekonomiczny otrzymał nazwę Wydziału Gospodarki Planowej, handlowy został zaakceptowany jako Wydział Ekonomiki Przedsiębiorstw. Opracowane przez pracowników Szkoły i zatwierdzone przez Senat SGH plany studiów wskazują, że każdy z wydziałów został podzielony na specjalizacje. Wprowadzić je zamierzano na trzecim roku studiów w postaci sekcji i kierunków. Wydział Gospodarki Planowej miał być podzielony na sekcje: planowania, finansowo-skarbową i statystyczną. Bardziej szczegółowe specjalizacje występowały w ramach sekcji pod nazwą kierunków. Kierunek specjalizacji wyznaczał dobór przedmiotów fakultatywnych. Wydział Ekonomiki Przedsiębiorstw podzielony miał być na sekcje: handlu wewnętrznego, przemysłową, handlu zagranicznego i bankową⁸.

Równoległe z pracami prowadzonymi w Ministerstwie Oświaty, Radzie Głównej oraz samej SGH problematyka kształcenia ekonomistów rozważana była w Wydziale Nauki i Szkół Wyższych KC PZPR. W pracach tego wydziału środowisko SGH nie brało udziału i nie było o nich w ogóle informowane. Działania partii zmierzały w kierunku etatyzacji Szkoły i utworzenia z niej ośrodka politycznego. Znamionym jest fakt, że w pracach nad zamierzaną reorganizacją uczelni „po linii partyjnej” nie oparto się na istniejącej organizacji uczelnianej PZPR. W tym wypadku uznano prawdopodobnie, że jej skład personalny nie rokuje nadziei na skuteczną realizację zamierzeń. W skład uczelnianego komitetu partii wchodził bowiem m.in. tacy działacze byłej PPS jak J. Drewnowski, J. Hochfeld, E. Lipiński, Władysław Bagiński. Cała organizacja była niewielka liczebnie, liczyła około 9 osób⁹.

Idea stworzenia na bazie SGH uczelni o zupełnie nowym kształcie, odpowiadającym potrzebom okresu budowy podstaw socjalizmu, zrodziła się w PKPG, jej promotorem był prawdopodobnie Hilary Minc¹⁰. Wskazują na to zarówno końcowe wnioski w jego przemówieniu podsumującym tzw. dyskusję cupowską, jak i dążenie Komisji Planowania do objęcia zakresem planów centralnych wszystkich resortów, w tym również oświaty. Inicjatywa, przekazana następnie do wykonania Wydziałowi Nauki i Szkół Wyższych KC PZPR, traktowana była jako fragment akcji „wprowadzania marksizmu” do uczelni.

Ostateczną decyzję o przekształceniu SGH na SGPiS podjęto w czerwcu 1949 r. na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR¹¹. Zakładano, że powstanie uczelnia „nowa”, w której kształcić się będzie młodzież skierowana przez wojewódzkie komitety Partii. Ministerstwo Oświaty zobowiązane zostało do przedstawienia projektu obsady personalnej Uczelni do końca lipca 1949 r. Przyszła kadra SGPiS-u miała przejść weryfikację partyjną, ustalono plan szkolenia i doszkolenia partyjnego wykładowców. Na posiedzeniu Biura Politycznego rozważano kandydatury do objęcia urzędu rektora Uczelni. Wśród proponowanych kandydatów nie było dotychczasowego rektora A. Grodka, którego kadencja kończyła się dopiero z końcem nadchodzącego roku akademickiego. Proponowano kandydatury: Oskara Langego, Witolda Trąmpczyńskiego, Stefana Rozmaryna i Czesława Nowińskiego. Byli to ludzie nie związani z Uczelnią. Dwa pierwsze nazwiska mogły nadać jej pewien prestiż

międzynarodowy, gdyż należały do osób z emigracji. O. Lange rozpoczął wykłady w SGH w roku akademickim 1948/49 licząc na uzyskanie w niej własnej katedry ekonomii, W. Trąmpczyński był praktykiem bankowcem. Koniunktura polityczna sprzyjała bardziej dwóm ostatnim kandydatom. Obaj byli prawnikami oraz osobami czynnie popierającymi idący kierunek przemian. Cz. Nowiński był bezpośrednio zaangażowany w opracowywaniu partyjnych projektów reorganizacji nauki i szkół wyższych. Ostatecznie jego kandydatura została zatwierdzona w KC PZPR.

W dniu 16 sierpnia 1949 r. Rada Państwa zatwierdziła dekret Rady Ministrów o przekształceniu SGH w państwową szkołę akademicką pod nazwą SGPiS. Uczelnia zachowywała osobowość prawną. Wykonanie dekretu powierzono Ministrowi Oświaty. Dekret podpisali prezydent Bolesław Bierut, prezes Rady Ministrów Józef Cyrankiewicz i w zastępstwie Ministra Oświaty podsekretarz stanu w tym resorcie Henryk Jabłoński¹².

Dekret o powołaniu SGPiS wszedł w życie z dniem 1 września 1949 r. Dyskusja nad dekretem, pozorująca praworządność zastosowanego rozwiązania, odbyła się na posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego 28 października 1949 r.¹³ Poprzedziło ją przygotowanie sprawozdania o upaństwowieniu SGH w Sejmowej Komisji Oświaty i Nauki, działającej pod przewodnictwem Czesława Wycеча. Uzasadnienie słuszności dekretu przedstawił poseł sprawozdawca Stanisław Kulczyński, rektor Uniwersytetu Wrocławskiego. Zaznaczył on, że dekret powinien być rozumiany jako pierwszy etap ogólnej przebudowy szkolnictwa akademickiego w zakresie nauk ekonomicznych. Stwierdził, że SGPiS będzie jedyną uczelnią akademicką przeznaczoną na ośrodek badawczy i szkoleniowy w dziedzinie planowania gospodarczego. W SGPiS miały zostać skupione „najlepsze siły naukowe powołane do kształcenia pierwszego pokolenia planistów znających teorię i metody działania w gospodarce socjalistycznej”. Po przedstawieniu przez posła sprawozdawcę charakteru nowej uczelni głos zabrali posłowie Józef Maciejewski ze Stronnictwa Pracy i Jan Grubecki w imieniu Stronnictwa Ludowego. Pierwszy z mówców skoncentrował swą uwagę na zadaniach upaństwowionej uczelni. Wśród nich wymienił wykształcenie „nowych licznych zastępów kierowniczych uzbrojonych w naukę o świadomym kierowaniu gospodarką”, z położeniem nacisku na wychowanie społeczne i polityczne. Obok zadania kształcenia kadr dla aparatu gospodarczego, wymienił zadania badawcze polegające na uporządkowaniu podstawowych pojęć w dziedzinie normowania pracy, kwalifikowania pracy, opracowania nowych metod sprawozdawczych i statystycznych. Zagadnienia te miały odzwierciedlać krąg zainteresowań Stronnictwa. Poseł ludowców uzasadniał słuszność nowej nazwy Uczelni, podkreślając, że techniki planistyczne i statystyczne są zasadniczymi instrumentami gospodarki planowej. Zwrócił uwagę na przemiany dokonujące się w treściach kształcenia i składzie klasowym studiującej młodzieży. Wniósł również postulat kształcenia kadr dla spółdzielczości produkcyjnej w dziedzinie kontroli gospodarczej i księgowości. Dyskusję zakończyło przemówienie wiceministra oświaty Eugenii Krassowskiej, która przy okazji zatwierdzenia przez sejm dekretu o utworzeniu SGPiS przedstawiła ogólną sytuację na odcinku wyższego szkolnictwa ekonomicznego, podkreślając znaczenie polityczne i gospodarcze powstania uczelni nowego typu. Wiceminister Krassowska stwierdziła, że „nauki ekonomiczne i handlowe stanowią odcinek najbardziej zacofany w

stosunku do osiągnięć i procesów rozwojowych Polski Ludowej”, a oficjalna akademicka nauka ekonomiczna „urabiała w młodzieży wręcz wrogi stosunek do procesów naszego rozwoju gospodarczego w ramach ludowego państwa”. Zarzuty dotyczyły „rozsiewania błędnych, szkodliwych poglądów na ekonomię polityczną i planowanie gospodarcze” oraz „opóźniania kształcenia ekonomistów i planistów, uzbrojonych w marksistowską teorię ekonomiczną”. E. Krassowska widziała konieczność kształcenia ekonomistów oceniających posunięcia gospodarcze z politycznego punktu widzenia. Powstanie SGPiS miało być przełomem zarówno w dziedzinie kształcenia kadr, jak i w rozwoju nauk ekonomicznych. Przed Uczelnią postawiono zadania kształcenia kierowniczej kadry ekonomistów i planistów „gotowych nieustępliwie i z całym oddaniem walczyć o plan 6-letni”. SGPiS powołana została również w charakterze swobodnego ośrodka metodycznego dla wyższego szkolnictwa ekonomicznego; wypracowane w uczelni metody pracy dydaktycznej i organizacyjnej stanowiły wzór dla pozostałych placówek kształcących ekonomistów. Społeczność uczelniana miała walczyć z „przeżytkami fałszywej, rozkładającej się ekonomicznej nauki burżuazyjnej”. Uczelnia miała dostarczyć kadry dla pozostałych wyższych szkół ekonomicznych. Została otoczona opieką najwyższych instancji partyjnych, rządowych oraz kierowniczych gremiów zarządzających gospodarką.

Dekret o upaństwowieniu SGH i przekształceniu jej w SGPiS przyjęto jednogłośnie.

SGPiS powołana została jako pierwsza w Polsce socjalistyczna uczelnia ekonomiczna. Zadaniem jej było wykształcenie kadry planistów na zasadach stosowanych w praktyce dydaktycznej radzieckich wyższych szkół ekonomicznych. Chodziło również o przygotowanie kadr akceptujących i realizujących nowy system gospodarowania, w którym planowanie i sprawozdawczość statystyczna odgrywały rolę wiodącą. Uczelnia miała funkcjonować na podstawie centralnie ustalanych zasad organizacyjnych i programowych. Jej istotną funkcją była indoktrynacja środowiska akademickiego.

Przypisy

¹ Historia uczelni do 1945 r. została przedstawiona w monografii wydanej przez SGPiS pt. *Wyższa Szkoła Handlowa, Szkoła Główna Handlowa, Miejska Szkoła Handlowa 1906–1945*. Warszawa 1984.

² P. Hübner: *Nauka polska po II wojnie światowej – idee i instytucje*. Warszawa 1987 s. 86.

³ Por. *XLIII Spis wykładów i skład osobowy. Rok akademicki 1948/49*. Warszawa 1948 s. 36–37.

⁴ L. Koźmiński: *Sytuacja po zakończeniu wojny*. W: *Szkoła Główna Handlowa w Warszawie w latach 1939–1945*. Warszawa 1986 s. 139.

⁵ Tamże.

⁶ S. Berezowski: *Rektor Andrzej Grodek. W 25 rocznicę śmierci*. „Kronika Warszawy” 1984 nr 4 s. 12.

⁷ *Konferencje naukowe SGH w roku akademickim 1947/48*. Maszynopis powielony w zbiorach Biblioteki SGH.

⁸ Archiwum Akt Nowych, zespół akt Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, t. 716.

⁹ Relacja profesora Jana Drewnowskiego z 17 grudnia 1987 r.

¹⁰ Relacja profesora Jerzego Wiszniewskiego z 25 maja 1988 r.

¹¹ Archiwum Akt Nowych, Archiwum Lewicy Polskiej, Protokoły Biura Politycznego PZPR z załącznikami 1949r., t. 4 s. 336.

¹² „Dziennik Urzędowy Rzeczypospolitej Polskiej” 1949 nr 48 poz. 368.

¹³ Sprawozdanie stenograficzne z 68 posiedzenia Sejmu Ustawodawczego RP w dniu 28 października 1949 r., szp. 561.

Danuta Drabińska

THE ESTABLISHMENT OF SGPiS (CENTRAL SCHOOL OF PLANNING AND STATISTICS)

The article discusses the process whereby in the years 1945–49 the private Main School of Commerce (SGH; now the Warsaw School of Economics), founded in 1906, was transformed into a state-run Central School of Planning and Statistics (SGPiS). The newly created school's objectives were to train professional cadres for a centrally planned economy. The author also discusses changes in the syllabus, organization and faculty membership which accompanied the transformation.

